

„Dotazníky jsme do vězení nesli na krosně“

Kazimír Večerka
Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Česká kriminologie pokračuje v bilancování vývoje české kriminologie. Jakkoli může uvedené tvrzení působit tautologicky, ve skutečnosti odkazuje ke dvěma důležitým informacím. Zaprvé, v tomto čísle časopisu Česká kriminologie jsou zveřejněny rozhovory se dvěma nestory sociálně-vědní disciplíny zajímající se o otázky kriminality a její kontroly. Jsou jimi Kazimír Večerka a Miroslav Scheinost z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP), který letos slaví šedesáté výročí svého založení. Zadruhé, provedení rozhovorů navazuje na širší snahu o reflexi historie oboru kriminologie v českých zemích, kterou pozorujeme jak u pokročilejších, tak u méně zkušených autorů a autorek (např. Scheinost, 2010, 2012, 2013; Jíchová 2014; Boukalová et al., 2016; Drápal, 2019).

Doufáme, že tyto rozhovory obohatí dosavadní poznání české kriminologie jako svébytného oboru s více než stoletou tradicí a zároveň poskytnou příležitost pro hlubší zamyšlení se nad tím, jakým způsobem s tímto dědictvím naložit. Přes výše zmíněné příspěvky ke zmapování oborové historie stále zůstává toto téma převážně nezpracováno. Tato skutečnost je problematická v mnoha ohledech, které nicméně spojuje jedno – obtížná orientace v problematice, realizovaných výzkumech a historických souvislostech, jež mohou mít vliv na dnešní stav věcí, na straně mladších výzkumníků a výzkumnic. Jsme přesvědčeni, že má-li se kriminologie v Česku zdárně rozvíjet, vyžaduje to především jasné a přístupné zhodnocení dosavadního vývoje, a to nejen na institucionální a personální rovině, ale také ve vztahu k teoretickým otázkám a poznatkům z empirických výzkumů.

Právě na ty jsme se v obou rozhovorech pokoušeli klást důraz, byť je zřejmé, že bez zohlednění širšího kontextu a autobiografického narativu se žádný podobný počin neobejde. Jako první jsme zařadili rozhovor s Večerkou, jenž na Institutu, respektive Výzkumném ústavu kriminologickém (VÚK) působí od roku 1973. Rozhovor vznikl 20. května 2019 v kanceláři Institutu, po přepsání a editaci byl zaslán k autorizaci a následně ještě upraven v souladu s redakční politikou časopisu. Tematicky rozhovor, jehož obsah sám dotazovaný charakterizoval jako „námluvy sociologie s kriminologií“, pokrývá řadu otázek. Jak se dělala kriminologie před rokem 1989? Co obnášelo plánovat výzkum podle „pětiletky“? Jak byly reflektovány příspěvky západní kriminologické teorie? Jak působila cenzura a autocenzura a obecně vyjednávání s tehdejšími mocenskými

strukturami? Proč mohl někdo pochybovat, zda má ještě vůbec smysl studovat práva a kterých témat se na VÚK spíše obávali? To jsou jen některé z otázek, na něž se v tomto rozhovoru dostalo. Jeho závěrečná část pak patří změnám po roce 1989, kterou rozvíjí dále uvedený rozhovor se Scheinostem.

Petr Kupka & Václav Walach: Začneme obligátně. Jak jste se dostal ke kriminologii?

Kazimír Večerka: Úplnou náhodou.

PK&VW: To mimochodem říká spousta kriminologických pamětníků.

KV: Studia sociologie jsem skončil v roce 1972. Byla to doba, kdy se nevědělo, co ten sociolog má vlastně dělat, takže jsem různě hledal zaměstnání. Chodil jsem třeba po stavebních firmách a oni říkali, že sociologa by potřebovali. Že bych byl na stavbě a poslouchal bych, jestli nebouchají dveře, a že bych navrhoval, kam vlepit filc (*textilní materiál, pozn. autorů*), aby to nebouchalo. Tak jsem si říkal, že sociologie je o něčem jiném. Na drahách mě nechtěli. Kdybych byl ekonom, tak to by mě vzali, ale o nějakého sociologa neměli zájem.

U nástěnky na katedře sociologie jsem potkal kolegu Václava Hradeckého. To byl mimo jiné také kreslíř, který maloval do Dikobrazu takové ty legrační figurky, co hrály na různé hudební nástroje. Ten se dozvěděl o nějaké pracovní příležitosti, kterou sám nemohl využít, a tak mi tu informaci předal. Sděлил, že ve VÚK mají volné místo a že potřebují aspoň nestraníka. Kdybych přišel o deset sekund dřív nebo o deset sekund později, nebyl bych kriminologem.

Navíc, když jsme si vybírali téma na diplomovou práci, tak mně a kolegyni nabídli dvě témata. Jedním byla gerontologie a druhým sociální patologie. Tak jsem jí dal vybrat a ona si vzala gerontologii, na mě pak zbyla sociální patologie. Většinu lidí, kteří byli zaměstnaní ve VÚK, jsem měl v práci citované, takže se to celkem sešlo.

Pak jsem šel na konkurz a asi i kvůli tomu, že jsem byl muž a ostatní uchazečky ženy, jsem to vyhrál. To byl rok 1972 a do práce jsem nastoupil na Tři krále v následujícím roce.

PK&VW: Co jste měl po nástupu na starosti?

KV: Můj první úkol bylo zajít na statistický úřad, kde jsem pak opisoval dlouhé řady čísel, abychom mohli počítat koeficienty kriminality. Tenkrát neexistovaly xeroxy, takže se to nedalo okopírovat. Ty údaje pak byly použity k výpočtům indexů kriminality. Tehdy jsem byl zařazen do oddělení mládeže, které se zabývalo různými aspekty kriminality mládeže.

PK&VW: O tom se už publikovalo v 60. letech, že?

KV: No, ano. To souviselo s jedním z dalších úkolů, které jsem dostal. Po té první publikaci o kriminalitě mládeže Otakara Osmančíka a Zdeňka Švancara z roku 1968 s podtitulem „Studie o mladistvých delikventech“ (předmluvu k této publikaci napsal Oto Novotný), která byla v modrých deskách, byla vydána publikace v hnědých deskách „Osobnost mladistvého delikventa - zpráva o výzkumu“. Tu napsala trojice pracovníků VÚK Osmančík, Oldřich Suchý a Jan Neumann (předmluvu Ladislav Schubert). Když jsem přišel do VÚK, jedním z mých prvních úkolů bylo vytrhat závěrečnou stránku ze všech exemplářů té „hnědé“ publikace, aby se tam neobjevovalo jméno Osmančíka, který byl v rámci čistek vyloučen z KSČ. Takže jsem měl „trhací úkol“ - vyrvat z celého vydání tu zadní stránku. No, a pak se publikace distribuovala, jen tam nebyli uvedeni autoři. To trochu dokumentuje tu dobu.

PK&VW: Proč vlastně docházelo na VÚK k vyhazovům?

KV: Ti vyhození napsali pod Novotného vedením něco proti trestu smrti a ještě nějaké další statě, které podporovaly uvolňovací období před rokem 1968. Proces názorového uvolňování v republice byl násilně zastaven v srpnu 1968 a následovalo období čistek, kdy se vylučovalo a vyškrtávalo ze všemocné komunistické strany. Takový vyhazov ze strany byl považován za „smrtný hřích“, který znemožňoval postiženému jeho dosavadní práci. Čistky se dělaly prostřednictvím kvót pro různá pracoviště, a protože VÚK byl součástí Generální prokuratury, tak se kvóta naplnila z řad VÚK. Tak z ústavu odešli Osmančík a Novotný a celá řada dalších pracovníků byla z partaje vyškrtána, což znamenalo, že nemohli zastávat vedoucí funkce. Takže já jsem byl v této situaci jako nestraník paradoxně považován za kádrovou rezervu... Nicméně se ve mně soudruzi tehdy zklamali, neboť jsem do partaje nikdy nevstoupil, a kádrovou rezervou jsem tak přestal být.

PK&VW: Takže VÚK nebyl „sídlem kontrarevoluce“, jak se tehdy říkalo, ale byl to důsledek vyložené politiky kvót?

KV: Ano. Na starost to pak dostal Suchý, který se stal na krátko ředitelem IKSP. A to z toho prostého důvodu, že podle názoru kádrováků nemohl být tzv. pomýlený, protože byl v tzv. krizovém období na stáži v Polsku. Tím pádem dostal za úkol provést VÚK těmi tzv. krizovými lety.

PK&VW: Jak se v té době realizovala výzkumná činnost?

KV: To byly dlouhodobé výzkumy, plánovalo se to na pětiletku. Takže byl základní plán výzkumu, ale všechno šlo pomalu. Uvedu příklad. Byl sjezd sociologů na Štrbském plese a já jsem se přihlásil, že bych tam chtěl mít referát. Nejdřív to prošlo oddělením, pak ještě rukama vedoucího a pak to dostal ředitel s vědeckým tajemníkem. Vědecký tajemník si ten referát přečetl a předložil to

řediteli. Nakonec mě pozvali na projednání, kde seděl ředitel, vědecký tajemník, můj šéf a já. Všichni tři byli právníci, já sociolog. A oni říkali: „Soudruhu, víte, ten úvod byste měl upravit.“ Jiný říkal: „Copak ten úvod, ale ty závěry z toho, ty závěry!“ No a ten třetí říkal: „No ale v té stati, vy tam vyvozujete...“ načež povstali a řekli: „Tak to upravte podle našich připomínek.“ Než jsme se dostali s našimi výsledky na nějaké obecnější fórum, muselo to být patnáctkrát schválené. No a samozřejmě jsme prováděli i autocenzuru. Neříkali jsme nepravdy, ale neříkali jsme celé pravdy.

PK&VW: Odrážel se tedy tento systém schvalování i na kvalitě výstupů?

KV: Když jsem nastoupil, jednou jsem se přichomýtl ke schvalování závěrečné výzkumné zprávy generálmajora Jána Pješčaka (tehdy profesora na PF UK), který byl nějakou dobu náměstkem ministra vnitra a později generálním prokurátorem ČSSR. Zpráva už byla v tisku. No a já teď koukám a v té zprávě se srovnávaly údaje za malou skupinu recidivistů s velkou kontrolní skupinou v absolutních číslech. Autor tak docházel k úplně opačnému závěru, než to mělo být, když by se to přepočítalo na procenta. Já jsem tehdy nezkušeně řekl, že by se to snad mělo spočítat v procentech. Na to se ozvalo: „Pššš! To napsal generál Pješčak.“ Já na to: „Ale stejně by to mělo být v procentech.“ Netušil jsem, kdo je ten Pješčak.... Tak mi řekli: „Tak mu to běž říct sám.“ Než jsem za ním došel druhý den na právnickou fakultu, už o mé pochybnosti věděl. V kanceláři s ním byl jeho dvorní matematik. Já jsem tedy říkal, že by se to mělo snad porovnávat v relativních četnostech. Pješčak se podíval na toho matematika, který přikývl: „No jo.“ Ale co teď, že? Publikace byla vytištěná a bylo ji třeba slavnostně uvést. K této události se sešla celá zasedačka lidí, a tak jsem byl zvědavý, co s tím udělají. Pješčak při svém uvedení publikace jen tak mezi řečí prohodil, že od strany 40 do strany 90 se to bude muset ještě malinko přeformulovat. Takže tak.

PK&VW: Jak to vypadalo v té době s přístupem k zahraniční kriminologické literatuře?

KV: Na VÚK se ještě pod vedením ředitele Novotného prováděly různé interní překlady kriminologické literatury. Překládal se Edwin Sutherland a podobně. Taky vyšly dva nebo tři sešitky západní kriminologie. Byly to vlastně takové antologické sborníky. To se silně nelíbilo. Stál za tím též jeden tehdejší pracovník VÚK, který pak dělal všechno proto, aby svoji „chybu“ zažehnal a aby se mu to zavlečení buržoazní kriminologie nepřipsalo.

PK&VW: Nedávno jsme v knihovně IKSP náhodou našli v Československé kriminalistice článek Jana Berana, který se v něm snažil zúčtovat s „buržoazními tendencemi“ uvnitř československé kriminologie. Chápal je jako diverzi a popření marxisticko-leninistického myšlení...

KV: Působil na vysoké škole SNB. Zřejmě dostal za úkol, aby ten stav pokáral. Ale těžko říct.

PK&VW: Vy jste se k těm sešitkům taky dostal?

KV: Právě když jsem psal tu rigorózní práci na téma sociální patologie, tak mi je někdo z kriminologů – tuším že Miroslav Veverka – půjčil. V těch sešitcích, které se nazývaly „Studie, informace, komentáře“, byla například stať o longitudinálních výzkumech manželů Glueckových, informace o studiích Hermanna Mannheima či pracích Jeana Pinatela nebo Sutherlanda a podobné záležitosti. Tehdy se ty sešitky vyvažovaly zlatem. Neměl je každý.

PK&VW: Jak jste k nim tehdy přistupoval? Byla to pro vás záruka něčeho zajímavějšího, než jste do té doby mohl číst?

KV: Já jsem byl na fakultě v době, kdy se tam nevyučovala marxistická sociologie, ale sociologie. Učitelé, kteří tam byli, prováděli takovou povrchní marxistickou kritiku západní buržoazní sociologie. Probíhalo to stylem, že třeba profesor Eduard Urbánek pozitivně vyložil, co se „západní“ autoři snaží říct, a na závěr udělal tu kritiku. Jednou jsme byli ve Švýcarsku, kde se nebál vylézt před studenty Bernské univerzity a tam prostě obhajoval marxistické pojetí sociologie. On to přednášel víceméně z přesvědčení, ale považoval za vhodné nám říct, co vlastně kritizuje. Jiní nám zase na začátku a na konci řekli, co stanovil XIV. sjezd KSČ, a mezitím dali přednášku, ze které se dalo poučit.

Americká sociologie sem přicházela přes Polsko. Sociolog Jan Szczepański sepsal dějiny sociologie a sociologického myšlení, které pak vyšly na Slovensku pod názvem „Sociológia“. My jsme se z toho pak učili. Takovým okruhem to docházelo k nám. Někaké věci se taky daly koupit přes tehdejší prodejny Zahraniční literatury. VÚK na to měl nějaké finanční prostředky. Pod svícnem je největší tma. Zase tak úplně izolovaní jsme nebyli. Věděli jsme, o čem je řeč.

PK&VW: Od 70. let probíhaly na západ od nás teoretické debaty inspirované marxismem. Dotkly se vás nějak? Tady se dělaly spíše empirické výzkumy...

KV: Ne. My jsme si bádali, jak jsme chtěli. Nevím, jak moc reálně lidi tady vůbec věděli, co marxismus teoreticky obnáší. Když jsem měl v rámci aspirantury zkoušky z marxismu, tak mě přezkušovala nějaká dáma z Ústavu marxismu-leninismu. Dala mi otázku, jak je to s tou teorií přežitků (*teorie založená na představě, že kriminalita coby produkt kapitalismu přestane v socialismu existovat, pozn. autorů*). Byl u toho i můj školitel z VÚK. Zatímco ta dáma té teorii zcela věřila, on to pokládal za hloupost. Proto jsem při zkoušce odpovídal, že „někteří říkají...

ovšem na druhé straně někteří jiní zase říkají...“ A ta zkoušející mi na to řekla, že výborně využívám dialektickou metodu. (Smích.) Poklepala mě po zádech a říkala: „Dále tu dialektickou metodu rozvíjejte.“

PK&VW: Jak se tehdejší režim stavěl ke kriminalitě mládeže?

KV: Přesvědčení, že kriminalita je přežitek, v té době převažovalo. Samozřejmě nikdo nechtěl, aby delikventní mládež budovala socialismus, natož pak komunismus. Na VÚK byl tehdy jeden člověk, který se ptal, jestli má cenu, aby jeho dítě ještě studovalo právo, když ta kriminalita zaniká. Říkal, že u jeho dítěte to asi ještě cenu má, ale u vnuka už určitě ne, že se o tom bude hovořit nanejvýš jako o historii. Pamatuji si ještě své první vystoupení týkající se kriminality mládeže. Bylo na Slovensku, konferenci pořádal asi Svaz socialistické mládeže a organizátoři tvrdili, jak máme vyspělou socialistickou mládež. Já jsem do toho optimismu vstoupil referátem a konstatoval jsem, že je mi to líto, ale že máme také mládež delikventní.

PK&VW: Právě kriminalitě mládeže jste věnoval velkou část svého profesního života. Jaká byla samotná praxe tohoto výzkumu?

KV: Částečně byla výhoda, že jsme byli pod Generální prokuraturou a mohli jsme z této pozice vystupovat. S daty tedy nebyl problém. Nikdo se nás neptal, jestli na to máme právo nebo ne. Prokurátoři nám posloužili jako zprostředkovatelé výzkumného materiálu. Například jsme rozeslali dotazníky na obvodní prokuraturu a požádali jsme, aby to rozeslali na tehdejší místní oddělení péče o dítě a do škol. Oni nám to pak zase poslali zpět do našeho pracoviště a my jsme to kódovali a čárkovali. Dělali jsme kódovací archy, aby se to pak dalo nějak pseudokorelovat. Byla to ohromná dřina.

PK&VW: Měli jste ambici jít i nad rámec takto kvantitativně orientovaných věcí? Třeba dělat kvalitativní rozhovory s mládeží a podobně?

KV: Ano, ale neříkalo se tomu tak. Všechno bylo úplně v plenkách. Samozřejmě jsme jezdili po dětských domovech a kriminálech. S kluky, kteří dostali ochrannou nebo ústavní výchovu, jsme hovořili o jejich rodině a zájmech. Nebyli jsme moc omezováni v tom, na co se budeme ptát. Mělo to samozřejmě i humorné stránky. Do kriminálů jsme třeba jezdili autobusem a dotazníky jsme pak do vězení nesli na krosně. Tam už mě čekali ti odsouzení chlápci a pomáhali mi s těmi dotazníky. Jednou takhle na podzim jsem s dvaceti chlápci odsouzenými za násilí byl v jedné místnosti a najednou zhaslo. Byla naprostá tma a já si říkal: „Tak a teď je okamžik pravdy.“ Ale oni po nás chtěli cigarety, takže jsem z toho vyšel dobře.

Každopádně v těch výzkumech jsme poctivě dělali i kontrolní soubory. Třeba jsme párovali naše delikventy s nedelikventy. Probrali jsme takto celé učiliště ČKD, abychom našli kluky, kteří mají podobnou strukturu rodiny, jakou

měli ti naši delikventi. Měli jsme speciální inventář životních událostí, který jsme vyrobili. To bylo asi 115 otázek, 115 výroků. Ty jsme dali na hromádku a kluci se k těm výrokům vyjadřovali „ano“ nebo „ne“. Pak jsme tu hromádku vzali a ptali jsme se je na konkrétní události stylem „Ty jsi odpověděl na tuhle a tuhle otázku ano. Kdy se ti to stalo?“ nebo „Proč si myslíš, že se ti tohle a tohle nestalo?“

Zjištěním pak třeba bylo, že nedelikventi odpovídali daleko častěji záporně na otázku, jestli byli někdy pochváleni tak, že si toho dodnes váží. To nám přišlo divné. Tak jsme se pak ptali těch delikventů, za co byli kdy chváleni. A oni nám odpovídali, že jim třeba ve třetí třídě paní učitelka pochválila výkres. Předtím ani potom nic. Zatímco nedelikventi měli s tímto typem chválení každodenní zkušenost. Ti kluci na tom byli poměrně špatně. Byli z nefunkčních rodin. Když něco četli, tak pohádky, protože se k nim dostávali nejsnázeji. Nic závažnějšího ale nebyli schopni číst. Měli rádi věci související s agresí. Toto vědění se už dnes považuje za běžné. I tehdy se ale pracovalo při výzkumech opatrně, data byla zpracovávána anonymně.

PK&VW: V kriminologii v tomhle smyslu dost rezonovala práce Alberta Cohena Delinquent Boys týkající se právě klučích part a gangů...

KV: Snažili jsme se proniknout i do toho, jak mezi těmi kluky vzniká skupinovitost. Většinou to byli kamarádi ze školy nebo z místa bydliště, kteří byli ve škole neúspěšní. Prožívali stejné ústrky a dávali se dohromady, protože v běžném prostředí nebyli schopní vyniknout. Kolegyně Jiřina Syrovátková, která dělala na výzkumu tohoto typu skupinové trestné činnosti, mapovala i ty Vyšehradské jezdce a podobné skupiny. Dělala k tomu i studii, vyžádala si k tomu i spisy. Nicméně to nikdy oficiálně nevyšlo a zůstalo to jenom jako rukopis. Kde skončil, to nevím.

PK&VW: Dělat kriminologii znamenalo evidentně spoustu práce, pokud jde o vytváření dat.

KV: Tím, že jsme měli na bádání poměrně dost času, jsme šli dost do hloubky. Když k nám pak s otevřenými hranicemi přijížděli experti ze Západu, tak se tomu divili. Když se dělal výzkum „Násilná kriminalita mladistvých“, kolega Neumann vytvořil ohromnou baterii testů, které jsme prostě průběžně těm klukům ve výkonu trestu – někdy i opakovaně – předkládali. Oni nám ty testy vyplnili a na oplátku za to od nás dostávali cigarety, nemuseli chodit na rozcvičky a podobně. Navzájem jsme si vyhověli.

PK&VW: Jak jste si osvojovali metody a techniky zkoumání?

KV: Různě. Kolega Neumann byl forenzní psycholog a velký zanícený badatel. Používal třeba barevný sémantický diferenciál, Lüscherův test a jiné sociometrické metody. Z dnešního hlediska se zdá naprosto nepochopitelné, co se tehdy dělo. Například Neumann získal Lüscherův test a test ruky a nacpal to

nějakému sovětskému profesorovi, který to v Moskvě vydával za svůj. On to v podstatě ukradl, ale my jsme pak mohli tohoto ruského vědce citovat, že to vymyslel, a mohli jsme ten test pak používat.

PK&VW: Jak jste se vyrovnávali s tehdejšími podmínkami, které v školských zařízeních pro mladistvé pro výkon ochranné a ústavní výchovy panovaly? Má se za to, že to asi nebyly úplně nejhumnější podmínky...

KV: Taky byla jiná doba. Když jsem nastupoval na VÚK, tak jsem měl plat 1 600 Kčs. To byl tehdy celkem dobrý plat. Nebylo to ale tak, že by měli lidi každý den k jídlu například maso. Pro některé děti, naše respondenty, mohly být výchovné ústavy dokonce i určitým vysvobozením. Když jsme poslouchali ty mladé lidi, v jakých poměrech v rodinách nejednou žili, že neměli třeba ani vlastní postel, že postrádali jakékoli soukromí, že měli problémy se základními životními potřebami apod., pak jsme pochopili, že ty ústavy se jim někdy mohly jevit jako luxusní hotel. Navíc tahle zařízení byla školská. Personál těchto ústavů se snažil, aby se těm mladým alespoň podařilo dodělat základní školu. Samozřejmě že existovaly případy, kdy děti sociálka prostě vzala a dala do těch sociálních zařízení, ale nebylo to pravidlem. Většinou v těch zařízeních skončili opravdu proto, že se o ně rodina nestarala nebo byla nefunkční, či jejich chování vyústilo do asociálních projevů. Současný způsob zacházení s dětmi a mladistvými v těchto ústavech je však v současnosti nesrovnatelně lepší.

PK&VW: VÚK se ale neomezoval jen na výzkum kriminality mládeže...

KV: Dělal se třeba výzkum recidivy. Chodilo se po bytech, kde by ti recidivisté měli být. Hlavním objevem bylo, že recidivisté nebydlí na adrese, kterou uvádějí, a takovýchle... (Smích). Dělal se ale i závažnější výzkumy. Například se dělaly pokusy zjišťovat, které lokality měst jsou více zasaženy kriminalitou, zda platí některé zákonitosti ve vztahu k četnosti útoků. Také byly výzkumy zaměřené na otázky veřejného mínění o kriminalitě či výzkumy osobnosti pachatele. Výzkum hospodářské kriminality, toho se každý bál. Rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, do toho se nikomu moc nechtělo. Takže se dělaly výzkumy spíše takové pouliční kriminality, takzvaných prostých krádeží či útoků na životy a zdraví. Já jsem se ale stále držel výzkumu kriminality mládeže či záležitostí kolem života mladých lidí. Samozřejmě, občas se objevily nějaké vnější tlaky na vedení VÚK, abychom do výzkumného programu zařadili i takzvané „prvohlavové“ záležitosti; útoky na republiku, zřízení a takhle. Ale k tomu našťastí nikdy ve VÚK nedošlo.

PK&VW: Co bylo výsledkem vašeho bádání? Dařilo se vám nějaká zjištění přenášet do praxe?

KV: Naším úkolem bylo uvažovat o tom, jak snižovat míru delikvence a jak v této oblasti preventivně postupovat. Výsledkem byla závěrečná zpráva, která byla

předkládána generálnímu prokurátorovi. Právníci k tomuto typu výzkumů byli vždycky odtažití. Praktický dopad našich zjištění tedy moc velký nebyl. Téměř vždy naše doporučení vyústila v nějaké závěry, které vyžadovaly finanční krytí... takové návrhy samozřejmě nebývají zvlášť populární.

PK&VW: A nějaké konkrétní preventivní opatření? Ty jste určitě navrhovali, ne?

KV: To jsme dělali vždycky. U té mládeže jsme viděli, že na to ten stát nestačí, že se problémy nezjistí včas a že problémové situace jsou řešeny až post factum. Upozorňovali jsme na to, že by měla probíhat depistáž problémových dětí. Jenomže návrhy vždycky vyžadovaly víc lidí a více peněz. Takže se to vždycky odkývalo, vzalo na vědomí, ale nestanovil žádný postup případné realizace.

PK&VW: Vaše výstupy tedy nikdy neměly politický ohlas?

KV: My jsme přesně věděli, co bychom měli napsat, aby tomu bylo tleskáno. To jsme ale nikdy nedělali. Na datech jsme ukázali, že situace je taková či onaká. Ale taky jsme nikdy neřešili žádné politické problémy. Nanejvýš jsem mohl občas pro sebe konstatovat, že někdo říká v parlamentu či jinde naprosté bludy o kriminalitě, že třeba kriminalita klesá, a ona přitom stoupala. V našich výzkumech se sdělovaly poznatky, jejich akceptace již nebyla v naší moci.

PK&VW: Ve vztahu k politické moci i uvnitř VÚK tedy probíhalo nějaké vyjednávání. Probíhala někde k těmto věcem odborná debata?

KV: Odborná debata se vedla mezi takzvanými poníženými a uraženými, tedy lidmi, kteří poznatky získávali, ale kteří ze svého postavení nemohli nic měnit. Existovali však různé platformy, na kterých si odborníci vyměňovali své zkušenosti. V Lékařském domě byly tehdy například takové konference pololékařské a polopsychologické, kde se diskutovaly některé mezioborové problémy. Odborná debata se pak také vedla, a na to jsem dost hrdý, v rámci sekce sociální patologie Československé sociologické společnosti. To byla platforma, kde mohli vystupovat a diskutovat nejrůznější odborníci z našich i sousedících vědních disciplín.

Když jsem se pak snažil ty jejich referáty dávat do sborníku, byly s tím vždycky problémy, sborníky se totiž musely dávat schvalovat. Cenzoři pořád zkoumali, jestli konkrétní člověk něco může nebo nemůže, jestli je politicky spolehlivý nebo jestli nemá nějaký politický škraloup. Nebylo důležité, jestli má pravdu nebo jestli ji nemá, ale jestli se konkrétní člověk může nebo nemůže vůbec projevit a jestli vůbec – v konečném posudku – může sborník vyjít. Někdy situaci zachránili odborníci, kteří byli „ozdobeni“ nějakou vyšší důstojnickou hodností a pracovali v Penologickém ústavu, tedy ve vězeňství, a proto se zdálo být cenzorům zárukou nezávadnosti podezřelých autorů sborníkových statí.

PK&VW: Kdy sekce sociální patologie vznikla?

KV: Hluboce za bolševika. U jejího zrodu stál například Osmančík či psychiatr Jaromír Rubeš. Já jsem tam nejdřív dělal takzvaného vědeckého tajemníka. Místo jsem přebral po Mikuláši Tominovi, bratrovi onoho známého disidenta Julia Tomina. Mikuláš Tomin totiž, ještě s pomocí kolegy Jana Zmatlíka, tiskl na cyklostylu Generální prokuratury statě Jana Patočky a materiály Charty. Státní bezpečnost se toho domákla, Zmatlíka odsoudili a nám do VÚK potom nasadila dva lidi, kteří měli hlídat naše počínání. Přitvrdilo se, museli jsme každý den vykazovat, nad čím jsme báдали. Kolega Neumann si z toho dělal legraci, že ty zápisky se jednou pošlou do nějaké rozvojové země, aby věděli, jak se dělá kriminologie. Sekce sociální patologie pod záštitou ČSAV ale stále vyvíjela poměrně svobodnou diskusi – i když samozřejmě s jistými limity, které byly příznačné pro tu dobu (předseda sekce musel být vždy prokádovaný straník).

PK&VW: Ohlédnete-li se ještě jednou zpátky před rok 1989, jaká kriminologická práce z tohoto období vám připadne důležitá?

KV: Výborná byla dvoudílná „Osobnost pachatele“. To bylo skutečně velmi dobře zpracované.

PK&VW: Jakým způsobem se do fungování VÚK a československé kriminologie obecně promítly události kolem roku 1989?

KV: Soudruzi se mezi sebou začali požírat. Tehdejší vedení VÚK bylo v roce 1989 v Moskvě. Když se vrátili, sdělili nám, že jestli někdo z nás nebo našich příbuzných vyjde na náměstí či bude účastník nějaké demonstrace, bude bez milosti vyhozen z práce. To ještě ovšem netušili, že jejich pozice jsou už dávno ztracené. Po roce převratu se do ústavu postupně vrátili bývalí pracovníci, kteří byli po roce 1968 vyhozeni.

PK&VW: Projevilo se to nějak i ve výzkumu?

KV: Výrazně. Udělala se tlustá čára. Prakticky celý výzkum, který se udělal za normalizace, začal být považován automaticky za špatný. Byl prohlášen za totalitní. Spousta výzkumů zmizela v nenávratnu, byly skartovány a vyhozeny do sběru.

PK&VW: To mluvíte o VÚK nebo obecně o celé československé kriminologii?

KV: Nechtěl bych to moc rozebírat, bylo by to dehonestující.

PK&VW: Takže kriminologické vědění té doby v podstatě zaniklo?

KV: To ne, ale nebralo se v úvahu, že některé kriminologické výzkumy již pokročily oproti letům šedesátým. Chtělo se po nás realizovat zase některé výzkumné postupy, o kterých jsme již věděli, že jsou nerealizovatelné. Na hlasy, že už jsme to již zkoušeli, se nebral ohled. Takže ty roky, kdy jsme se snažili dělat

výzkum, se nějak nebraly v prvopočátku v úvahu. Pak se to ale všechno postupně vysvětlilo.

PK&VW: Co konkrétně se tedy po roce 1989 změnilo?

KV: Z ústavu odešli lidé, kteří kriminologii viděli pouze jako pomocnou vědu trestního práva. VÚK se přejmenoval na „Institut pro kriminologii a sociální prevenci“. Krátce se razil názor, že základní výzkum je zbytečný, protože už všechno o příčinách a podmínkách kriminality víme a měli bychom teď hovořit spíše na téma, jak situaci ve zločinnosti napravovat.

V tomto období jsme pracovali na některých krátkodobějších výzkumných akcích. Například jsme zkoumali, jaký význam mají či mohou mít obnovené charitativní a zájmové organizace pro vytváření preventivního systému proti kriminalitě. Mapovali jsme při tom, jak tyto organizace navazují na zahraniční zkušenosti a podobně. Obcházeli jsme lidi, kteří se zabývali prevencí, a snažili jsme se od nich zjistit, jakým způsobem si realizaci prevence představují. Nebo jsme pracovali na projektu, jak realizovat preventivní aktivity ve velkém městě. Přitom jsme zjišťovali, že praktické provádění preventivních aktivit je v těchto podmínkách v plenkách. Podíleli jsme se také na vytváření takzvaného systému včasné intervence – systému, který by měl schopnost včas a vhodně detekovat problémy v terénu a byl schopen poskytnout vhodnou pomoc.

V porevoluční době se do jisté míry slevilo z teoretické přípravy na výzkumy. Byla to reakce na to, že v předrevolučním období se právě na přípravnou fázi kladl velký důraz, ta příprava se však projevovala především v hodnocení politických aspektů výzkumu a tím se tato fáze stávala silně zatěžující a stresující. V porevolučním období se ve výzkumné práci kladl zejména důraz na rychlost výzkumné akce.

PK&VW: Jak dlouho to trvalo?

KV: Kriminologie se začala zajímat o značný okruh problémů. Mapovali se základní kriminologické problémy, ale i věci dříve nepovšimnuté. Jedním z takových nových fenoménů byla problematika agresivních fanoušků na fotbalových stadionech. Výzkum jsme dělali tehdy přímo v „kotli“ na stadionu, zkoumali jsme podněty zakládající agresivní chování. Provozovali jsme pozorování, ale také jsme se pokoušeli získat poznatky dotazníkovou metodou. Rozdávali jsme fanouškům dotazníky, což byla velká legrace. Fanoušci z nás byli natolik překvapení, že nám je vyplňovali... Na základě této akce jsme třeba zjistili, že zhruba 90 % mladých lidí z kotle bylo rádo, že je při zápase monitoruje policie. Sice policistům sprostě nadávali a pořvávali na ně, v dotazníku ale přiznali, že jsou rádi, že je policie přítomna (pro případ, že by se něco semlelo). Pak přišli do Institutu další noví lidé, začalo se jezdit na kriminologické kongresy a odtud se přivážela nová výzkumná témata.

PK&VW: Jaká například?

KV: Výzkum organizovaného zločinu. Na Institutu se vytvořila analytická skupina, která se snažila na základě expertního šetření sumarizovat některé parciální poznatky lidí, kteří v bezpečnostních složkách pracují na odhalování tohoto zločinu. Nevýhodou těchto výzkumů je, že výzkumníci z řad pracovníků Institutu nemohou posoudit kvalifikovanost expertů a musí se spolehnout, že materiály vyplňují znalí experti, experti, které osobně vůbec neznají.

Kromě organizovaného zločinu to ale byly také velké výzkumy veřejného mínění, hospodářské kriminality, sexuálního násilí nebo drogové kriminality. Pracovníci Institutu také realizovaly viktimologické výzkumy (pozornost byla obrácena na dosud opomíjené problémy oběti trestné činnosti). Viktimologické výzkumy mohou poskytovat důležité poznatky o latentní kriminalitě. Někdy peníze jsou, někdy nejsou, takže ta pravidelnost je omezená. Důležitým tématem jsou i penologické výzkumy.

PK&VW: Výzkum drogové kriminality se před rokem 1989 nedělal?

KV: Ne. To oficiálně žádné nebyly. Primář Rubeš, který jezdil na akce sekce sociální patologie, si ale oprávněně stěžoval, že ve statistikách o drogách před revolucí nic nebylo a této problematice se nevěnovala žádná pozornost. Přitom měl psychiatrickou kliniku plnou drogově závislých.

PK&VW: Na druhé straně v Kriminologickém sborníku byla spousta případových studií, které se zabývaly také drogami, prostitucí nebo hospodářskou kriminalitou.

KV: No, ale to se více méně distribuovalo jenom mezi policisty a taláry. Běžně se to neprodávalo.

PK&VW: Co pokládáte za nejdůležitější změny, které rok 1989 československé, potažmo české kriminologii přinesl?

KV: Rozhodně si nemusíte cenzurovat svoje výzkumné práce. Můžete čerpat nezakrytě ze širšího záběru vědeckých prací. Výzkum se ale v současnosti dělá hůř, více se hledí na zachování lidských práv při výzkumu. Je poměrně malý přístup k osobám, které jsou ohroženy kriminalitou a obtížně se shánějí potřebné informace pro kriminologický výzkum.

PK&VW: Říkal jste, že před rokem 1989 vašim výzkumům nikdo nenaslouchal. Změnilo se to pak?

KV: Ne. Zase chceme peníze, zase chceme lidi. (Smích.)

PK&VW: Kdo myslíte, že dnes tvoří vaše současné publikum?

KV: Řekl bych, že práce vydávané zaměstnanci Institutu čtou většinou zase lidi, kteří chtějí sepsat nějakou jinou práci. Pak děláme semináře, které jsou pro pracovníky ze státních zastupitelství a soudů. Přednášíme na fakultách pro

sociální pracovníky nebo pro právníky. Předáváme to přímo lidem, kteří s tím pracují. To je možná největší posun, který se po převratu udál. Zapojujeme se také do koncepční práce. Předáváme své poznatky na Republikovém výboru pro prevenci kriminality. Tam některá naše zjištění můžeme ventilovat, účastníci si to pak odnesou na své ministerstvo a tam se to nějak upeče.

PK&VW: Jak vidíte budoucnost české kriminologie?

KV: Já si myslím, že vývoj kriminologie je za zenitem. Řekl bych, že bude čím dál těžší dělat nějaký výzkum. Pokud se nezmění legislativa a nepochopí se, že má-li se člověk něco dozvědět o negativních věcech, tak by mu měla být dána možnost, aby se k informacím o nich nějakým způsobem dostával. Bude-li se nadále utahovat šroub přístupu k informacím, tak se v podstatě omezí kriminologické bádání na psanou formu, do níž promlouvají zejména advokáti a soudy. To je ale zcela jiná forma vědění. Některé věci se nebudou vůbec zjišťovat a dostaneme se zase do původního období nedostatečné znalosti o kriminalitě, jejich podmínkách a příčinách, o latenci nemluvě.

Rozhovor by redakčně upraven a krácen.

Literatura

Beran, J. (1973). Soudobý antikomunismus a některé problémy boje proti zločinnosti v ČSSR. *Československá kriminalistika* 6 (1): 53–62.

Boukalová, H., Buriánek, J., Podaná, Z., Scheinost, M., & Fidesová, H. (2016). Česká kriminologie – dlouhá tradice, slibná současnost. *Česká kriminologie*, 1(1), 1–9.

Drápal, J. (2019). Vývoj kriminologie na právnických fakultách v Praze v letech 1918–2018. *Česká kriminologie*, 4(1), 1–23.

Jíchová, J. (2014). Výzkum zločinu v Česku z pohledu geografie. *Historická geografie*, 40(1), 73–93.

Netík, K., K. Večerka, J. Neumann, J., H. Válková. (1987). *Mladistvý pachatel násilné trestné činnosti (K problematice deviantní životní cesty)*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře.

Osmančík, O., Z. Švancara. (1968). *Kriminalita mládeže. Studie o mladistvých delikventech*. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře.

Scheinost, M. (2010). Kriminalita a kriminologie v České republice. In M. Scheinost (Ed.), *Kriminalita očima kriminologů* (pp. 7–18). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Scheinost, M. (2012). Czech criminology: History and the present day. *AUC Philosophica et historica*, 2012(2), 9–16.

Scheinost, M. (2013). Jaká je a kam směřuje česká kriminologie. In I. Zoubková & J. Firstová a kol. (Eds.), *Kriminologie – aktuální problémy* (pp. 24–99). Praha: Policejní akademie ČR v Praze.

Suchý, O., A. R. Ratinov, M. Urbanová (eds.). (1985). *Osobnost pachatele*. I. díl. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR.

Suchý, O., A. R. Ratinov, M. Urbanová (eds.). (1985). *Osobnost pachatele*. II. díl. Praha: Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře ČSSR.

Szczepański, J. (1967). *Sociológia: vývin problematiky a metód*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry.